

INFORMAČNÍ TEORIE PRÁVA

Radim Polčák

ZÁKLADNÍ LITERATURA: Asimov, I. Já, robot. Praha: Triton, 2004; Boyle, J. Shamans, Software & Spleens. Cambridge: Harvard University Press, 1996; Coveney, P., Highfield, R. Mezi chaosem a řádem. Praha: Mladá Fronta, 2003; Dworkin, R. Law's Empire. Oxford: Hart Publishing, 1998; Dworkin, R. M. Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001; Grand, S. Creation – Life and How to Make it. Cambridge: Harvard University Press, 2001; Holländer, P. Filosofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006; Hume, D. A Treatise on Human Nature. Project Gutenberg, 2003; Kelsen, H. Všeobecná teorie norem. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000; Knapp, V. O možnosti použití kybernetických metod v právu. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963; Knapp, V. Právo a informace. Praha: Academia, 1988; Lessig, L. Code V.2. New York: Basic Books, 2006; Lévy, P. Cyberculture. London: University of Minnesota Press, 2001; Mařík, V. Štěpánková, O. Lažanský, J. Umělá inteligence, 1. díl. Praha: Academia, 1993; Ridley, M. Genom. Praha: Portál, 2001; Schrödinger, E. What is Life. Cambridge: Cambridge University Press, 1992; Wiener, N. Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: MIT Press, 1961.

Příběh informační teorie práva je bytostně svázán s příběhem kybernetiky a informatiky. Jurisprudence tady, podobně jako je tomu například u forenzních oborů, spíše následuje vývoj kmenových disciplin a snaží se z jejich výtoky tu a tam urvat i něco pro sebe. Na rozdíl od ekonomie nebo environmentalistiky se nejedná o přetahovanou, neboť v případě kybernetiky a později informatiky si politika a právo nečiní ambice na to určovat vývoj, ale spíše se skromně drží zpátky a jen se snaží těžit z toho, co nového tyto obory přinášejí.

Tento stručný vhled do komunistického pojetí informační teorie práva a právní informatiky tedy nebude příběhem o konfliktu mezi 'is' empirické přírodní vědy a 'ought' politického systému. Namísto více či méně vtipných příkladů toho, jak lze prostřednictvím práva a jeho autoritativní aplikace poroučet větru, dešti nebo lidské přirozenosti, se zde spíše pokusíme předestřít obraz toho, jak může jedna ve své podstatě neškodná modernistická koncepce sloužit zjevné nespravedlnosti a svévoli.

Na první pohled je obor informační teorie práva bezelstný a hodnotově zásadně neutrální. Stejně jako u meziválečných pozitivistických koncepcí se jedná o teorii, jejíž metody jsou předmětem relativně lineárního vnitřního vývoje a postupného zdokonalování, to navíc ve vazbě na vývoj v rovněž bezhodnotových oborech informačních a komunikačních technologií. Věda v tomto případě opět omezuje svůj rozsah sama na sebe, přičemž vývoj svého objektu zkoumání, jeho vnější kvalitu či teleologii ponechává bez povšimnutí.

Ne nadarmo nás dnes, když navštívujeme věhlasná fóra právní informatiky, ještě stále vítají jako vyslance země, která jako jedna z prvních dala evropským právníkům do ruky počítače. Tyto projevy úcty mají, pravda, nyní již poněkud kyselou příchuť – je to něco podobného, jako kdybychom okázale vzdávali úctu mongolským delegátům vzhledem k jejich velmocenské historii. Skutečnost, že je v naší současné právní informatice na co navazovat, však neznamená, že se jedná o obor, který by nebyl při vnějším pohledu poznamenán hodnotovým marasmem druhé poloviny dvacátého století. Analogicky se špičkovými a v mnohém geniálními pozitivistickými a formalistickými¹ školami první třetiny dvacátého století se totiž i právní informatika dostala s postupem času do pozice precizního a univerzálního nástroje použitelného k fixaci a rozvoji prakticky libovolných hodnot. Pokusíme se tedy vedle oboru jako takového ještě vysvětlit souvislost jeho hodnotově neutrálních vnitřností s teleologií jeho existence.

---

¹ Formalismus či formalista je dnes mezi právníky často používán téměř jako nadávka. Ve skutečnosti se však jedná o přístup k právu, který nejenže je v praxi stále běžný ale má i své solidní teoretické zdůvodnění – srov. např. Grey, T. C. The New Formalism. Stanford: Stanford Law School, Public Law and Legal Series, Working Paper No. 4, 1999, str. 16 a násled., volně ke stažení na adrese ssrn.com/abstract=200732.

Nebude jistě vybočením z rámce tohoto příspěvku konstatování, že příběh snad každého z oborů práva je potřeba chápat nikoli jako posloupanost legislativních, justičních nebo doktrinárních událostí, ale spíš jako ságu o osobnostech významných právníků. Vždy přeci z podstaty záleželo a stále záleží na tom, kdo psal příslušnou legislativní předlohu, kdo rozhodoval důležitý spor nebo u koho jsme se učili rozumět tomu kterému právnímu oboru (roz. tomu kterému právu). I příběh právní informatiky, nota bene jako disciplíny nově vytvořené, je tedy od začátku po dnešek vlastně jen stále pokračujícím příběhem právníků, kteří se do ní rozhodli investovat vedle svých schopností nutně též i cosi osobního.

Následující krátký příspěvek je tedy, jak může z uvedeného volně vyplynout, mířen hned na dvě skupiny čtenářů. Outsiderům oboru informační teorie práva či právní informatiky se zde pokusíme nastínit podstatu oboru a směry jeho skvělého rozvoje v době, kdy u nás ostatní právní disciplíny v lepším případě stagnovaly, v horším pak bledly, plesnivěly či trouchnivěly. Pokusíme se pak i o pohled zvenčí, tak potřebný těm, kterým byl a je tento obor blízký. Budeme se tak snažit přinést i memento nikdy dokonale neuskutečněného ale perspektivně stále možného zneužití výtobytků této bezhodnotové disciplíny k systematické a důkladné likvidaci základních hodnot lidské společnosti, jejichž mají být právníci bdělými a odhodlanými strážci.

1. Cesty k pochopení informace

Kybernetika je popisována jako věda o organizaci systémů, o řízení procesů, o umělých organismech a podobně. To vše je samozřejmě pravda, ale právníkovi zřejmě k pochopení jejího smyslu a účelu nejlépe poslouží jednoduchá a o to brilantnější úvaha Neffova, totiž, že kybernetika je o podstatě života a jeho umělém napodobování².

Dnes známe kybernetiku spíše jako teoretickou či častěji aplikovanou vědu technického charakteru. I z tohoto důvodu není již pro právníky nikterak zvlášť zajímavá – snad jen pouze tehdy, pokud přinese jako produkt cosi použitelného k usnadnění rutinní právnické praxe. Původně však stála kybernetika někde na pomezí přírodní vědy a filozofie a sám její zakladatel Norbert Wiener se ve svých publikacích vedle řešení konkrétních problémů zhusta zabýval z hlediska filozofického i její samotnou koncepcí a směřováním.

Původním cílem kybernetiků přitom bylo, jak uvedeno výše, pochopit podstatu života a následně se pokusit o jeho umělé napodobení. Patří-li tedy dnes mezi nejvíce viditelné obory kybernetiky robotika a mechatronika, jedná se stále o pokračování vytyčeného kurzu, tj. inspirace životem a vytváření jeho umělých (tj. lidmi vytvořených anorganických) obrazů.

Zkoumání živých organismů bylo od počátku vedeno snahou o objevení jejich unikátních znaků ve srovnání s neživou anorganickou přírodou. Přitom jsme došli k objevu, že život, na rozdíl od všeho ostatního, nepodléhá druhému zákonu termodynamiky, tj. entropii.

Entropie jako univerzální zákon způsobuje, že libovolné systémy, pokud jsou ponechány ladem, s postupem času ztrácejí svoji organizovanost a dochází k jejich rozkladu. Mezi právníky se, Bůh ví proč, stal populárním příklad, který jsme použili už dříve³, ten se zvětrávajícím pivem. Je-li pivo (správně) natočené, tedy zorganizované do sklenice, má určitý stupeň vnitřní organizovanosti, který se však s postupem času ztrácí, tj. pivo větrá, ztrácí chuť⁴ a podobně. Obdobně pak mají například i nejrůznější chemické sloučeniny svůj

² Viz Neff, V. Filozofický slovník pro samouky. Praha: Mladá fronta, 1993, str. 84.

³ Viz Kühn, Z., Bobek, M., Polčák, R. Judikatura a právní argumentace. Praha: Auditorium, 2006, str. 143.

⁴ V tomto bodě je třeba přiznat, že toto kritérium může být značně subjektivní a bylo použito spíše pro ilustraci. Je nesporné, že existuje řada značek, jimž zvětrání nejen neškodí, ale naopak prospívá – když takové pivo necháme (před jeho vylitím do kanálu) trochu zvětrat, může se nám dokonce zdát, že jeho chuť se mírně vylepšila.

poločas rozpadu, po jehož uplynutí dojde k jejich rozkladu na jednotlivé složky (které se pak rozpadají dále).

Entropie je ve své podstatě termodynamickým zákonem, z čehož vyplývá, že fyzikálně tento děj souvisí s teplotou zkoumaného objektu. Jednoduše tak lze dospět k závěru, že entropii můžeme potlačit tím, že objekt zkoumání zmrazíme – v tomto stavu se s ním pak přestane cokoli dít a on zůstane stále stejný. Podařilo-li by se nám tedy zmrazit naše pivo na absolutní nulu a takto jej i uchovat, udrží si navěky své (skvělé) vlastnosti.

Pojem entropie ve vztahu k živým organismům výtečně rozpracovává laureát Nobelovy ceny za fyziku Erwin Schrödinger⁵. K pojmu přitom uvádí (překlad autor): „*Dovolte mi nejprve zdůraznit, že v případě entropie nejde o nějaký mlhavý koncept či myšlenku, ale o měřitelnou fyzikální hodnotu. (-) Za teploty rovnající se absolutní nule (něco okolo -273°C) je entropie zkoumaného vzorku nulová. Když vzorek převedeme do jiného stavu pomalými drobnými vratnými kroky (-), entropie vzroste o to, co můžeme vypočítat podílem každé drobné části tepla, kterou jsme museli vzorku dodat a absolutní teploty, v níž k dodání došlo a následným sečtením takto získaných hodnot. (-) Z toho můžeme vidět, že entropii měříme v kaloriích na stupeň Celsia (cal/C).*“

Zde je možné namítnout, že i živý organismus stárne a že každý život končí smrtí. Pro jednotlivý organismus to samozřejmě platí, ale život sám nemá přirozenou tendenci zaniknout, ale naopak dále se rozvíjet. Tato tendence se pak projevuje rozmnožováním živých organismů, jejich generačním vývojem reagujícím na měnící se podmínky⁶, a podobně. Ne nadarmo jsou pak nejsilnějšími pudy živých organismů pud sexuální a též pud sebezáchovy – ve skutečnosti se přitom nejedná o nahodilé pudy každého jednotlivce, ale o přirozené projevy života jako takového⁷.

Necháme však úvah o tom, jaká síla má život k tomu, aby entropii odhodlaně čelil,⁸ a zaměříme se spíše na to, jaký prostředek k tomu život používá. Jinými slovy nás zajímá, jaký nástroj je s to entropii zastavit nebo ji dokonce snížit. Odpověď na tuto otázku je přitom jednoduchá – tím nástrojem je informace. Dle jedné z definic informace je dokonce možné ji považovat za přímý protiklad entropie.

Sám Norbert Wiener o informaci píše⁹: „*Právě tak, jako entropie je mírou dezorganizace a neuspořádanosti, informace je mírou organizace, uspořádanosti, a že informaci tedy lze chápat jako zápornou entropii; a že stroj, obdobně jako živý organismus nebo informacemi řádně řízené lidské společenství, je zařízení, jež bojuje proti obecné tendenci k vzrůstu entropie.*“

2. Informace jako tvrzení a jako pravidlo

⁵ Citace byla převzata z populární útlé publikace Schrödinger, E. What is Life. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. Dílo je dostupné i on-line na adrese <http://home.att.net/~p.caimi/Life.doc>.

⁶ Schopnost adaptace považují dokonce někteří autoři za nejdůležitější vlastnost života – srov. Např. Grand, S. Creation – Life and How to Make it. Cambridge: Harvard University Press, 2001, str. 104 a násl.

⁷ Tyto pudy můžeme vidět nejen u živých organismů, ale dokonce i u jejich jednotlivých elementů – až zarážející je pak například sledovat snahu o přežití a reprodukci na základní úrovni života, tj. u jednotlivých částí genetického kódu – k tomu viz například strhující pojednání o lidském genomu v Ridley, M. Genom. Praha: Portál, 2001, str. 109 a násl.

⁸ Teoretická fyzika se například kloní k názoru, že hybným momentem je tajemný efekt komplexity – viz např. populární publikaci Peter Coveneye a Rogera Highfielda Frontiers of Complexity: The Search for Order in a Chaotic World, která byla přeložena do češtiny a vydána jako Coveney, P., Highfield, R. Mezi chaosem a řádem. Praha: Mladá Fronta, 2003, str. 217 a násl.

⁹ Viz Wiener, N. Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: MIT Press, 1961, str. 11.

Není nikterak překvapivé, že podobně, jako je tomu v přírodních procesech, funguje informace i v sociálním prostředí. Nemůžeme zde sice hovořit o zákonech termodynamiky, ale organizační role informace je mezi lidmi stejná jako kdekoli v živé či neživé přírodě. Sociální systém, kde funguje tvorba, zpracování a distribuce informací, je tak organizovanější, adaptabilnější a v konečném důsledku schopnější přežít a reprodukovat.

Použijeme-li Humovu systematiku¹⁰, můžeme rozlišit informace na dva základní typy – na takové, které popisují skutečnost (tedy to, co je) a pak na instrukce, tedy informace o tom, co být má. Informacím o skutečnosti (výrokům) přiřazujeme hodnotu pravdivosti, která vedle kvality samotné informace indikuje i její schopnost organizovat systém jejích adresátů. Dostane-li tedy adresát pravdivou informaci, zvyšuje se jeho schopnost reagovat na okolní prostředí a naopak se snižuje pravděpodobnost chybného rozhodnutí. Typickým příkladem mohou být informace o počasí – jsou-li pravdivé, zvyšuje se pravděpodobnost, že jejich adresáti vhodně zvolí oděv a takto adaptovaní budou bezpečnější, výkonnější či spokojenější. Druhým typem informací jsou ty, které namísto skutečnosti popisují povinnost, tj. pravidla. I tyto informace hrají při organizaci společenského života ústřední roli, neboť i na jejich základě je společnost vnitřně organizována. Nejedná se přitom pouze o normy sdružené do jednotlivých normativních systémů ale též o další pravidla, jakými jsou principy, politiky, standardy apod. Právo je pak v tomto smyslu možné vidět jako jeden ze systémů pravidel, pro nějž je typický regulační charakter, státní původ a mechanismy státního donucení. Jiné systémy pravidel, jako jsou pravidla sociální či etická, mohou mít na rozdíl od práva charakter samoorganizační, jejich původ může být i přirozený nebo spontánní a stejně tak se mohou lišit i případné sankční mechanismy.

I v právu má informační dichotomie své pevné místo, když v procesech autoritativní aplikace práva řešíme zpravidla problém poznání pravdy (skutku) a následně její právní kvalifikace, tj. vyvození odpovídajících povinností¹¹. Zatímco skutkové informace precizují náš rozhodovací proces a umožňují nám adaptovat naše úsilí na okolnosti příslušného případu, normativní informace poskytuje východisko k jeho perspektivnímu autoritativnímu řešení¹².

Z hlediska informační teorie je tedy možné vidět celý proces aplikace práva jako informační proceduru. Vstupními informacemi jsou poznatky o skutkovém stavu a informace o pravidlech, na výstupu se pak po náležitém zpracování objeví informace o ad hoc normativním následku. Pokud bychom tento proces chtěli dále rozebrat, bude na straně skutku zdrojem poznání:

- Důkaz (u skutečností prokazatelných)
- Důkaz předpokladu + právní norma (u předpokládaných skutečností, tj. domněnek a fikcí)
- Archiv (u skutečností známých)

Zjevný problém aplikované informační teorie práva můžeme odhalit z výše uvedeného vcelku jednoduše. Zakladatel moderní kybernetiky Norbert Wiener se totiž zhlédl v metodách

---

¹⁰ K základní distinkci mezi bytím a mětím srov. Hume, D. A Treatise on Human Nature. Project Gutenberg, 2003. Volně ke stažení na adrese www.gutenberg.org/etext/4705.

¹¹ Zjišťování skutkového stavu a jeho následná subsumpce pod hypotézy příslušných norem samozřejmě nepředstavují nějakou rigidní poslušnost – jedná se spíše o obousměrný komplexní proces postupného vytváření právního obrazu skutečnosti – k tomu srov. např. Holländer, P. Filosofie práva. Plzeň: Aleš Čeněk. 2006, str. 206 a násl.

¹² Takové řešení se pak samo stává další organizující informací, když v závislosti na kvalitě přináší do práva další regulativ. Na tom je vedle precedenčních systémů založeno například i kontinentální soudnictví pracující s argumentační závazností judikatury.

matematické logiky¹³ a nejinak tomu bylo u jeho pokračovatelů včetně právních kybernetiků. Logika, jejímž ústředním motivem je pravda a pravdivost, tedy logika výroková, však pracuje pouze s binárním pojetím pravdy. O výrocih tedy můžeme konstatovat jen, že jsou pravdivé nebo nepravdivé.

Binární pojetí pravdivosti se samozřejmě dobře hodí pro didaktické příklady typu „je 5 hodin“ nebo „venku prší.“ Život nám však nepřináší tvrzení, o nichž bychom mohli prohlásit, že jsou stoprocentní pravda nebo naopak stoprocentní lež. Takové informace pak hodnotíme spíše pravděpodobnostní úvahou, respektive pracujeme s nimi jako s metaforami. Z hlediska výrokové logiky se samozřejmě o výroky nejedná (nelze jim přiřadit hodnotu pravda/nepravda), ale často jsou tím jediným, co máme k dispozici pro objasnění skutkového stavu. Dokonce i didaktické příklady typu „krtek umí létat“ lze téměř vždy zrelativizovat¹⁴, nemluvě o tvrzeních jako „jsem věrný manžel“ nebo „nechtěl jsem mu tu židli rozbít o hlavu.“ Z toho vyplývá, že informační pojetí skutkové informace má smysl pouze tehdy, pracujeme-li s takovou informací na bázi pravděpodobnosti jejího myšleného významu i její pravdivosti (nikoli tedy s ambicí o ní prostě konstatovat, že je pravdivá nebo naopak nepravdivá).

Problému reprezentace skutečnosti prostřednictvím formálních znaků (výroků, výrazů) se věnuje i výjimečná čtyřdílná česká monografie Umělá inteligence, kde se můžeme dočíst, že¹⁵ „zřejmě univerzální tvrzení v běžném životě mají řadu implicitních (nevyřčených) předpokladů, které mnohdy ani při nejlepší vůli nemůžeme vyjmenovat. Jde například o všemožné výjimky, které tvoří jeden ze zdrojů nemonotónnosti běžného uvažování. Samozřejmě, tato zkušenost motivovala vznik dalších formálních systémů, jako je např. nemonotónní logika.

Jiným problémem (-) je nekompromisnost jediných dvou přípustných pravdivostních formulí – pravda a lež. Mnohdy se náš úsudek opírá o pravděpodobnostní hodnocení situace. V takovém případě je třeba uvažovat daleko širší škálu možných hodnot – tímto zobecněním se zabývá neostrá (fuzzy) logika.“

Obdobně jako s výrokovou logikou u skutkových informací pracuje informační teorie práva s deontickou logikou jako s metodou pro zpracování informací povinnostních. Namísto kategorie pravda/nepravda se v tomto případě opět jedná o binární hodnocení, tentokrát však kategoriemi platnost/neplatnost.

I tehdy, pokud bychom odhlédli od permanentního problému interpretace jednotlivých právních pravidel, musíme i v tomto případě konstatovat, že metody logiky, zde deontické, nejsou s to komplexně pojmout a zpracovat právo. Stejně jako u výroků totiž ani zde nemůžeme celé řadě pravidel přiřadit kategorii platí/neplatí, respektive je závazné/není závazné. Kategorii absolutní platnosti/neplatnosti tak můžeme přiřadit jen ideálním normám, nikoli už však právním principům, standardům a dalším kategoriím, které tvoří bytostnou součást systému práva¹⁶. Důkazem výše uvedeného může být například styčný bod jinak konkurenčních teorií právních principů Ronalda Dworkina a Roberta Alexyho, kterým je

¹³ Wiener ve své stěžejní práci skládá holt Leibnizovi, když píše: „Pokud bych měl jmenovat z významných postav historie vědy někoho kmotrem kybernetiky, musel by to být rozhodně Leibniz. Jeho filozofie se totiž soustředila okolo dvou úzce spjatých konceptů – okolo univerzálního symbolismu a matematické logiky.“ Viz Wiener, N. Cybernetics: Or the Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: MIT Press, 1961, str. 12.

¹⁴ V tomto případě můžeme odmítnout výrokový charakter tohoto tvrzení jednoduchým poukazem na to, že když už se člověku podaří krta na zahradě chytit, naučit ho létat není až takový problém – ani toto tvrzení tedy vlastně nemůže mít hodnotu pravda/nepravda a není výrokem.

¹⁵ Viz Mařík, V. Štěpánková, O. Lažanský, J. Umělá inteligence, 1. díl. Praha: Academia, 1993, str. 97.

¹⁶ Srov. Dworkin, R. M. Když se práva berou vážně. Praha: OIKOYMENH, 2001, Str. 43.

logická distinkce mezi právním principem a právní normou. Zatímco u normy můžeme sledovat binární kvalitu platí/neplatí, principu tyto hodnoty z podstaty přiřadit nelze¹⁷. Je-li konečně implikací platnosti práva jeho závaznost, nelze binární model hodnocení opět použít. S absolutní závazností/nezávazností se totiž setkáme opět pouze u ideálních norem, zatímco praktická právní pravidla často vykazují spíše znaky relativní závaznosti argumentační¹⁸. Ani v tomto případě tedy není použití logických metod pro právo ideální a jejich aplikace se tak omezuje na relativně omezenou skupinu právních problémů.

Právě uvedené vytrvale odmítaly logicizující směry právního myšlení, které byly v socialistickém Československu bohatě zastoupeny. Prvoplánová jednoduchost a logičnost komunistické zákonnosti (viz dále) byla základem častých přímočarých publikací, kde byly (místy složitě) logicky vyvozovány dopředu zřejmé závěry. Ještě v roce 1985 se tak můžeme na téměř patnácti stranách dočíst o tom, proč je soudní rozhodnutí „*funkcí daného skutkového stavu (S_s), dále též normativní úpravy na daný skutkový stav spadající, tj. stavu právního (N_p) a konečně postupu soudce při hodnocení skutkové a právní stránky projednávané věci (H_{sp})*.“ Tento překvapivý a vpravdě geniální závěr je pak doplněn o závěrečné konstatování, že „*[r]ozvedení a hodnocení jednotlivých argumentů této funkce včetně jejich hodnot by pro svou složitost vyžadovalo svým obsahem již zcela samostatné rozvedení*.“¹⁹ Případným se v tomto směru jeví být komentář doyena polské právní teorie, profesora Brodeckého, který na brněnské konferenci Cyberspace 2007 na adresu právní logiky prohlásil: „*Tato disciplína už dávno zdechla, ale pořád se z ní kouří, a tak se stále někteří lidé domnívají, že žije dál*.“

3. Informační teorie práva – základní východiska a problematické otázky

Shrme-li, co bylo uvedeno výše, představuje informační teorie práva teoretickou reflexi organizačního charakteru systému právních pravidel. Informační pojmání práva tedy stojí na předpokladu, že právo je souborem státních informací perspektivní povahy (povinností) organizujících život lidských společností. Veškeré právní procesy mají pak charakter vytváření, sběru, zpracování a distribuce právních informací.

Legislativu lze tedy ve výše uvedeném smyslu charakterizovat jako zpracování informací o potřebách společnosti do formy organizující informace, tj. zákona. I soudce je v tomto směru možné vidět jako zpracovatele (procesor) informací o skutku a právu, z nichž následně vytváří imperativ stranám a v případě publikace i všeobecné pravidlo. Můžeme si tak vytvořit například následující diagram právních informačních toků:

Společenská objednávka – politik (formuluje společenskou objednávku) – věcný záměr (informační zdroj komunikovaný v rámci přípravy zákona) - legislativec (převede věcný záměr do návrhu paragrafového znění zákona) – zákonodárce (projedná a schválí

¹⁷ Srovnání obou koncepcí právních principů se zdůrazněním logické distinkce viz Holländer, P. *Filosofie práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, str. 143 a násl.

¹⁸ Jako příklad můžeme uvést závaznost ustálené soudní interpretace, tj. judikatury – pravidlo vytvořené či dotvořené judikaturou je závazné do té míry, že je při jeho změně třeba argumentovat důvody takové změny. Nejedná se přitom podobně jako u precedentu o závaznost absolutní ale pouze o povinnost soudu se s takovým pravidlem argumentačně vypořádat – srov. Kühn, Z., Bobek, M., Polčák, R. *Judikatura a právní argumentace*. Praha: Auditorium, 2006, str. 39 a násl.

¹⁹ Toto je skutečný (a jediný) závěr článku Steiner, V. *Logická formalizace právních norem a vztahů*. *Právník*, ročník 124, 1985, číslo 11, str. 1008. Zde je na místě dodat, že skutečnost, že autor, zřejmě z nedostatku místa, uvedené rozvedení dále nerozvedl, jej určitě připravila o nehynoucí slávu a věčné místo v Pantheonu Spravedlnosti.

*zákon) – sbírka (informační zdroj komunikovaný veřejnosti) – soudce (interpret zákona)
– soudní rozhodnutí (informační zdroj komunikovaný stranám) – adresát rozhodnutí.*

Jak je vidět, představuje definiční problém práva jako informačního systému už základní disproporce mezi ideální (teoretickou) kategorií informace a její (praktické) komunikovatelné formy. Kelsen tak v souvislosti s právní normou hovoří o nutnosti oddělit od sebe normu a formu, v níž je projevena a komunikována, tj. normativní výpověď²⁰. Jinými slovy je třeba při analýze oddělit od sebe obsah zákona a jeho text – v našem diagramu pak ještě navíc obsah společenské objednávky od věcného záměru a obsah judikátu od jeho písemného vyhotovení. Důvod k tomu je prozaický a spočívá v omezenosti výrazových prostředků práva na strohé jazykové výrazy, tj. ve výše diskutovaném problému monotónní reprezentace. Ve srovnání s jinými disciplínami, jejichž smyslem je přinášet společnosti organizující informace²¹ trpí právo žalostným deficitem výrazových prostředků. Kvůli ambici monotónnosti a snaze o matematickou (či spíše logickou) preciznost se tak právní systém zbavil možnosti použít prakticky všech jinde běžných výrazových prostředků kromě strohého jazyka. Adresát právních norem tak nemůže poznat svoji povinnost či odpovědnostní následek svého přestupku z impozantní fresky nebo z tónů hudební skladby, ba dokonce nemůže být právní informace komunikována ani formou jazykových obrazů. Je pak logicky nadmíru složité převést ideální pravidlo (i jen jednoduchou normu) do formy strohého jazykového vyjádření. I z tohoto důvodu se právo radě *expressis verbis* výpovědi prostě vyhýbá²² a tam, kde se právo tvůrce pokusí o precizní vyjádření příslušného významu, je často výsledkem studená omáčka jako v následujícím příkladu²³:

§ 9 písm. c) vyhlášky č. 331/1997 Sb.: „[Pro účely této vyhlášky se rozumí] studenou omáčkou nebo dresinkem tekutý nebo emulzní výrobek používaný jako chuťová příloha k pokrmům a salátům, vyrobený zejména z jedlých olejů, zahušťovadel, stabilizátorů, emulgátorů, zeleniny, ovoce, koření a mléčných výrobků.“

Podobně, jako jsme nuceni pasovat ideální pravidla do často nevyhovujících jazykových vyjádření, musíme i jednotlivé právní informace, jakkoli složité, prostě namačkat do jednoduchých logických kategorií „pravda/nepravda“ nebo „platí/neplatí.“ Důvodem je výše popsána snaha o výrazové zjednodušení a objektivní preciznost práva, které by mimo jiné umožnily i následnou automatizaci právních informačních procesů.

Oba problematické momenty, tedy okleštění práva o výrazové prostředky a omezení kvalifikace právních informací na jednoduché binární kategorie, představují na jedné straně pro právo a jeho kvalitu (včetně samotné legitimacy) neopomenutelnou hrozbu. Na druhé straně ale tyto tendence svědčí vytvoření jednoduchých kauzálních matematicko-logických metod ke zpracování právních informací. Logické či logicizující pojetí práva pak umožní i jeho kódování do formy zpracovatelné stroji a tím zpřístupní lákavou možnost nahradit živý procesor právních informací (právníka, policistu, ...) neunavitelnou mašinou.

Jestliže se právo, ať už na úrovni teoretické, legislativní či aplikační, výše uvedeným tendencím vytrvale a úspěšně brání, je na místě ptát se, co jej k tomu vede. I přes politicky

²⁰ Kelsen k tomu doslova uvádí: „Norma, která je smyslem volního aktu, je významem věty, která je produktem aktu mluvení, kterým smysl volního aktu přichází k vyjádření. Právě tak musí být rozlišován poznávací akt, jehož smyslem je výpověď od aktu vyslovení, kterým je smysl aktu poznání vyjádřen.“ Viz Kelsen, H. Všeobecná teorie norem. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2000. Str. 175.

²¹ Takovými disciplínami jsou například výtvarné umění, tanec, film nebo třeba televizní vysílání.

²² Příkladem může být absence definice podpisu – přestože se jedná o jeden z nejvíce používaných právních institutů, není jeho podoba nikde vymezena a není tedy paradoxně typickým právním instrumentem.

²³ Sofistikovaně rozpracovává tento „problém studené omáčky“ Dworkin, když popisuje interpretační dilemata nešťastného Herculese – viz Dworkin, R. Law's Empire. Oxford: Hart Publishing, 1998, str. 313 a násl.

motivované snahy svázat právo jednoduchými kategoriemi a následně jej svěřit strojům, jejichž popisu věnujeme druhou část tohoto příspěvku, totiž doposud nenastala situace, kdy bychom mohli prohlásit, že si právo nechává ono sešněrovávání líbit. Důvodem toho, proč je právo přirozeně idealistické (nikoli formální) a proč odmítá přijmout jednoduché kategorie platnosti a pravdivosti, pak může být opět jeho informační charakter. V kruhu se tedy dostáváme zpět k informaci jako základní jeho jednotce a k jejím přirozeným vlastnostem.

4. Krátká poznámka k nátuře informace a informační společnosti

Právo, jak bylo několikrát uvedeno výše, je možné pojímat i jako informační systém, který přebírá vlastnosti své základní jednotky, tj. informace. Přestože informace je pouhé sdělení, někdy jen i jednoduché číslo, můžeme s podivem sledovat, jaké vlastnosti mají systémy, které jsou jejím prostřednictvím organizované. Pozoruhodné jsou i efekty tam, kde je umožněno spontánní vytváření, zpracovávání a především výměna informací, tedy v prostředí informační společnosti.

Nikoli teoreticky ale empiricky dospíváme k překvapivému závěru, že informační společnost není *per se* bezhodnotová. Bez ohledu na region či politické pozadí můžeme vidět, že tam, kde není vzájemné výměně informací bráněno, dochází prostřednictvím budování fyzické a logické informační infrastruktury k rozvoji přirozených základních společenských hodnot. Aniž by bylo třeba tyto hodnoty do informační společnosti aktivně vnášet, objevují se na pozadí běžné každodenní komunikace. Analýzou informační výměny, ať už se jedná o komunikaci informací o počasí, výměnu pozdravů, sdělení si novinek z rodinného života nebo rad ke zkouškám, tak dospíváme k závěru, že jako důsledek této partikulární komunikace nastávají komplexní tendence k rovnosti, slušnosti, pořádku, solidaritě apod.²⁴

Z uvedeného vyplývá, že nechat jednotlivce volně komunikovat znamená mimo jiné dát prostor k rozvoji základním hodnotám lidské společnosti. Paradoxní je tento závěr v tom, že informační infrastruktura a wienerovská matematicko-logická metodika zpracování informací jsou samy o sobě naprosto bezhodnotové. Skutečnost, že má s jejich pomocí vytvořená informační společnost silně hodnotový charakter, pak vede k úvaze, že tyto hodnoty jsou komplexním projevem informace a zároveň jejím nevyjádřeným, přesto však přirozeným a unikátním obsahem. Stejně, jako jsme dali na začátku tohoto příspěvku informaci do souvislosti se životem, můžeme ji tedy nyní dát do souvislosti se základními hodnotami lidské společnosti²⁵.

Výše naznačené přirozené souvislosti nejsou samozřejmě chtěné v politických systémech založených na autoritářské vládě a potlačování uvedených hodnot. Autoritářským režimům přitom netrvalo dlouho pochopit, že volná výměna informací znamená přímé ohrožení nesvobodného státního zřízení. Je tedy nasnadě, že se nyní v zemích s autoritářskou formou vlády setkáváme s maximálním omezováním jinde běžných možností vzájemné mezilidské komunikace, jakými jsou například nejrůznější služby celosvětové sítě internet. Tam, kde z faktických důvodů nelze lidem zamezit v přístupu k informační infrastruktuře, se pak režim snaží alespoň vzájemnou informační výměnu monitorovat a zasahovat v situacích, kdy tato vede k explicitním projevům výše zmíněných hodnot. Přirozenost informace je však i

---

²⁴ Zde je třeba připustit, že se liší názory na otázku potřeby aktivně kódovat základní hodnoty do informačních struktur informační společnosti. Obhajoba přirozené schopnosti informační společnosti tyto hodnoty vytvářet a chránit viz např. Polčák, R. Code and Complexity: Can the code stand Lessig's challenges? Medien und Recht International Edition, ročník 4, 2007, číslo 3, str. 9 a násl. Opačný názor viz Lessig, L. Code V.2. New York: Basic Books, 2006, str. 6.

²⁵ Uměle vytvořené informační prostředí (kyberprostor) může posloužit jako vynikající model informační společnosti – způsob organizace sociálních skupin v kyberprostoru prostřednictvím implicitních hodnot popisuje Pierre Lévy ve své Kyberkultuře – viz Lévy, P. Cyberculture. London: University of Minnesota Press, 2001, str. 165 a násl.

v těchto případech tak silná, že pokud je to alespoň trochu možné, jsou informační kanály udržovány a informace jimi v maximální možné míře proudí.

V následujícím výkladu si dále představíme důvody, které vedly autoritářský režim bývalého Československa k podpoře právní informatiky a rovněž způsoby, jimiž tato *per se* bezhodnotová disciplína mohla posloužit při realizaci komunistického ideálu pořádku.

5. Socialistická zákonnost jako primitivní informační kultura

Kybernetika, vedena architekturou prvních umělých organismů²⁶, byla nucena při zpracování informací spoléhat na binární modely a jednoduchý přitom však precizní jazyk. Informační stroje, počítače, totiž pro svou jednoduchost nedokážou operovat s komplexními informacemi, přičemž míra únosné komplexnosti je překročena již u valné většiny pojmů běžného jazyka. Z tohoto důvodu ani při dnešní složitosti a operačním výkonu počítačů nemůže být o jejich chápání řeč – počítač tak již dnes sice dokáže díky tzv. fuzzy logice (viz výše) rozpoznat mluvenou řeč a dokonce ji převést do písemného projevu, jejím pojmům v běžné konverzaci však nedokáže porozumět.

Hodí se zde použít příměr k šachu. Těm nejvýkonnějším počítačům se již dnes může podařit (s trochou štěstí) porazit šachové velmistry. Než dosáhly tohoto stupně dokonalosti, trvalo jim to, řekněme, několik desítek let. Šach se přitom hraje na 64 čtvercích s počátečním počtem 32 figur dvou barev (figury mají přesně určené možnosti pohybu) a smyslem hry je donutit ke kapitulaci soupeřova krále. U práva si počtem figur (právních výrazů) vlastně nejsme úplně jistí – snad je to několik desítek tisíc a možnosti jejich pohybu často závisí spíše na schopnostech těch, kdo s nimi manipulují. Herní pole není rozdělené na přesné čtverce dvou barev a jeho velikost nelze ani odhadovat. K tomu nemáme navíc jasno ani v tom, jakého výsledku chceme dosáhnout - chce se říci: „Zvítězit by měla spravedlnost“ (porovnejme preciznost specifikace tohoto cílového stavu se specifikací kapitulace šachového krále).

Předávání informací ke strojovému zpracování vyžaduje, aby byly tyto informace pocházející z běžného života kódovány (zjednodušeny) k jejich následnému pochopení strojem. Pro zadávání instrukcí tedy vznikly programovací jazyky a pro zpracovávaná data pak byly navrženy datové formáty. Obojí je přitom v porovnání s běžnými informačními procesy, jakými jsou třeba lidské rozhovory, až směšně primitivní. Dokonce ani sofistikované programovací jazyky, tedy pojitka mezi strojovým kódem a uživatelem-programátorem, nejsou ničím jiným než sadou několika jednoduchých jednovýznamových (monotónních) instrukcí, jejichž charakter je stejně kauzální jako jejich použití. Stejně tak rozsáhlé datové soubory sice mohou být automatizovaně zpracovávány, třeba tak, že je v nich vyhledáván určitý text, to však pouze mechanicky bez reflexe jejich obsahu.

Z uvedeného vyplývá, že pokud bychom mohli vytvořit jazyk složený z jednoduchých nemetaforických pojmů, které by precizně popisovaly skutečnost, bylo by pak možné při odpovídajícím výpočetním výkonu dosáhnout obsahového zpracování příslušných informací strojem – to ve smyslu možnosti vytvoření dokonalých programů (tedy sad instrukcí) i strojového pochopení skutečnosti, tj. obsahové reflexe dat (výroků). Jednalo by se v takovém případě vlastně o programovací jazyk (jednoduchý, precizní, nemetaforický), který by byl

---

²⁶ Od počátku byly počítače budovány na základech matematické logiky pro operace binárního charakteru a tento model přetrvává dodnes. Zásadní změnu architektury mohou přinést až kvantové počítače, které jsou však v současné době ve stadiu teoretických modelů.

však použitelný i pro komunikaci běžných informací. Jeho fráze bychom pak mohli kauzálně (logicky) zpracovávat a nebyl by tedy problém „naučit“ jím časem komunikovat i počítače. O vytvoření takového jazyka se svého času pokoušel už Gottfried Wilhelm von Leibnitz. Úsilí, genialita, v pravdě pansofické vědomosti ani východisko, jímž byla v mnoha ohledech precizní němčina, jej však neušetřily od neúspěchu. Od jeho pokusu tedy máme důvod se domnívat, že tento úkol je prostě nad lidské síly.

Pro výše uvedený problém se právní informatika, která se z kybernetiky přímo vyvinula, musela zaměřit právě na takové právní informace, které bylo možné precizně vyjádřit a popsat jednoduchými binárními indexy typu pravda/nepravda a platí/neplatí. Jednoduché kauzální normativní konstrukce přitom svědčí nejen tvůrci, ale vyvolávají informační odezvu i u jejich adresátů. Primitivní jazykové konstrukce, odhlédneme od jejich obsahu, mohou být jednodušeji komunikovány a následně i přijímány a chápány těmi, jimž jsou určeny. Týkají-li se pak takové informace povinností, mají adresáti díky jejich jednoduchosti jasno a výsledkem je, co do formální organizace, pořádek.

Jednoduchost a kauzalita tak nejsou jen předpoklady automatizovaného zpracování informací ale též absolutního regulovaného pořádku²⁷. Z tohoto důvodu je v autoritářských režimech běžné nahrazovat poněkud laxní a ke kdečemu vybízející kategorii práva mnohem lépe kontrolovatelným institutem kauzální zákonnosti s tím, že namísto otázky „je to právo?“ se spíše ptáme „je to někde napsané?“

Jednoduchá pravidla, jejichž tvorba i aplikace mohou být pod přímou kontrolou suveréna, jsou dostatečně zřetelná a jasná i pro jejich adresáty. Navíc v tomto případě díky jednoduchosti příslušných informací nehrozí, že by se mohl v systému vyskytnout nějaký nežádoucí komplexní informační efekt, tj. například některá z nechtěných základních hodnot (viz výše).

Bez ohledu na negativní konotace toho slova můžeme z pohledu jednotlivce označit touhu po jednoduché kauzální zákonnosti za prostý projev primitivismu²⁸. Není tedy s podivem, že se jednoduše formulované ideologie s jasně čitelnými myšlenkami (informacemi) setkávají s největší odezvou právě v řadách primitivů. Tady je pak také třeba hledat kořeny přirozené primitivní potřeby po jednoduchých a jasných kauzálních pravidlech, jejichž vyjádření je srozumitelné a následná jejich aplikace je pak kauzální a předvídatelná.

Na primitivní potřebě kauzality a z ní pramenící normativní jistoty není třeba hledat nic *a priori* špatného. Stejně jako sama výroková či deontická logika totiž kauzální systém norem může být co do své podstaty bezhodnotový. V tom však spočívá, hovoříme-li o systému právních norem, jeho zásadní problém – jedná se o instrument, který nedisponuje vnitřními (přirozenými) kontrolními a korekčními mechanismy, jejichž prostřednictvím by byla chráněna rozumnost, slušnost, spravedlnost a další komplexní (složitě, nejisté, nedefinovatelné) hodnoty.

Příkladem primitivního subsystému práva může být právní úprava silničního provozu. Tento víceméně technický systém norem má definiční ambice jednoduchosti, srozumitelnosti, bezhodnotovosti a kauzální aplikace. Stejně tak, jako můžeme jednoduchou a srozumitelnou kauzální normou vnést do tohoto primitivního normativního systému rozumný vnější element, jakým je na příklad ochrana tělesně postižených řidičů, můžeme však s takto jednoduchým systémem z pozice zákonodárce manipulovat i ve prospěch zájmů, které nemají přirozený, rozumný ani tradiční základ. Vzhledem k tomu, že je tento systém konstruován jako primitivní, očekává se pak od adresátů norem i těch, kteří je autoritativně aplikují, že nebudou kvalitu norem hodnotit

²⁷ Zde bychom namísto poněkud metaforického výrazu „pořádek“ snad mohli použít spíše úderného „Ordnung.“

²⁸ K tomu srov. např. půvabný článek Lindworsky, S. J. Příčinné myšlení u primitivního člověka. Filosofická revue, ročník 1929, číslo 1, str. 13 a násl.

(přemýšlet nad nimi) a budou se tedy chovat jako primitivové a prostě následovat, co je napsané v zákoně.

6. Primitivní zákonnost a stroje na právo v československé doktríně – Knapp šedesátých let

Jak vyplývá z výše uvedeného, představují zákonné právo a zákonnost jako alternativa právnosti vcelku kvalitní materiál ke kybernetickému uchopení a automatizovanému zpracování. Podobně i koncepce justičních orgánů jako informačních struktur přímo vybízí k nasazení informačních technologií v procesech autoritativní aplikace práva.

Česká právní věda se nevydala úplně ve stopách sovětské doktríny a nedošlo zde tedy k pokusům o teoretickou stavbu strojů na právo, které by při odpovídajícím nakódování byly s to automatizovaně řešit otázky zákonnosti. Právní informatika tak měla u nás od počátku především charakter podpůrný a instrumentální (viz dále), to však nikoli na základě ideologickém, ale spíše kvůli prostému pragmatickému zhodnocení aktuálních možností použití kybernetických metod v právu.

V oboru informační teorie práva a právní informatiky hrála bezesporu ústřední roli osobnost Viktora Knappa. Nebudeme se na tomto místě zabývat jeho vlivem na československé právo obecně, ale zaměříme se spíše na směr, který udělal nově vzniklé disciplíně právní informatiky a kterého se ne jeden právní informatik drží dodnes.

Knapp již v době prvních počítačů odhalil obrovský potenciál informačních technologií a díky chápání práva jako informačního systému byl schopen formulovat na svou dobu unikátní vize budoucích aplikací. Ve svých prvních informačně-právních publikacích završených monografií „O možnosti použití kybernetických metod v právu“ se přitom ještě zčásti hlásí k sovětské ideji stroje na právo. K možnosti automatizovaného zpracování právních informací však přistupuje mírně skepticky, když konstatuje výše rozebraný problém právního jazyka a právních výrazů.

K výše rozebranému problému monotónnosti právních výrazů Knapp uvádí²⁹: „K tomu ovšem, aby kybernetické zkoumání a zpracovávání kvantitativní stránky určité kvality bylo možné, musí být příslušná věda (a logika) způsobilá vyjádřit nutné předpoklady tohoto zkoumání konečným počtem konečných logickomatematických formulí, tj. způsobem 'srozumitelným' kybernetickým strojům (-). Jestliže určitá věda v určité době a v určitých otázkách tento předpoklad nesplňuje, může to být způsobeno v podstatě dvěma příčinami: V první řadě tím, že i pro praxi postačující poznání některých jevů a vztahů se opírá o nekonečný či spíše předem neurčitelný počet předpokladů, které tedy nejsou vyjádřitelné konečným počtem logickomatematických formulí. Tu se staví použití kybernetických metod v cestu překážky objektivní.“

Jedním dechem však Knapp dodává, že problém automatizace práva může tkvět ve zhojitelné neschopnosti právní vědy dosáhnout precizních definic a jednoznačných kauzálních formulí, kterou popisuje následovně: „Nemožnost vyjádření některých vztahů konečným počtem konečných logickomatematických formulí však zatím (zejména ve společenských vědách) spočívá většinou v subjektivních faktorech, tkvících v příslušné vědě samotné, která dosud nevypracovala potřebné předpoklady pro možnost použití kybernetických metod. Tato naposled zmíněná nemožnost je překonatelná dalším rozvojem té které vědy.“

²⁹ Viz Knapp, V. O možnosti použití kybernetických metod v právu. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963, str. 18-19.

Určitý pragmatismus je znát už z toho, že Knapp přiznává v právu existenci obou typů překážek, tj. subjektivních (odstranitelných) i objektivních a následně s nimi pracuje. Dokonce i idealistickou vizi primitivního komunistického práva/všespolečenského řádu, které nejenže bude aplikovatelné strojem, ale v konečné fázi nebude aplikační mechanismus potřebovat vůbec, zmírňuje konstatováním, že proces přetváření složité právnosti v komunistickou zákonnost a pozdější Ordnung, bude zřejmě zdlouhavý.

K roli kybernetiky při postupném přerodu práva v jednoduchý společenský řád Knapp říká³⁰: „*Na jedné straně totiž – spolu se zdokonalováním kybernetických strojů – usnadňuje jejich aplikaci proces stálého zjednodušování práva; na druhé straně však též proces zjednodušování práva, spolu s postupnou změnou jeho kvality, přetváření státních orgánů v přímé (společenské) orgány pracujících, přenášení funkcí státních orgánů na společenské organizace atd. zužuje sféru právní regulace společenských vztahů a tím samým zužuje i možnost aplikace kybernetických strojů. Navíc se právo v tomto procesu (než odumře úplně) stane tak jednoduchým, že nebude vyžadovat kybernetických metod stejně, jako jich nevyžadují jednoduché početní úkony. (-) Poznatků o možnosti aplikace kybernetických metod v právu bude pak pravděpodobně (i když jistě ne v plné míře) možno použít i při oněch metodách řízení společnosti, v něž se řízení společnosti pomocí práva promění resp. jimiž bude nahrazeno a, navíc, použití kybernetických metod v právu může být samo užitečné při přetváření práva v společenská (neprávní) pravidla chování.*“

Z poslední pasáže je pak možné vyčíst obdivuhodné Knappovo pochopení síly státem plně kontrolovaných informačních a komunikačních technologií jako bezhodnotového regulačního nástroje, jehož materií může být prakticky cokoli. Státní informační technologie je tak v tomto případě chápána nikoli jen jako nástroj práva (zákonnosti), ale jako přímý regulační instrument samotné ideologie³¹.

Přestože Knapp dále ideu primitivní zákonnosti resp. jednoduchého všespolečenského řádu nerozpracoval (můžeme jen domýšlet, zda z nezájmu nebo pro mentální rezervaci), byl na základě vpravdě geniálního pochopení potenciálu informačních metod a informačních technologií schopen formulovat pro právní informatiku řadu jiných prakticky realizovatelných materiálních zadání. S odstupem času nejzávažnější z nich se týkalo použití informačních metod a informačních technologií v procesu ideologické kontroly činnosti soudnictví.

K možnostem automatizované aplikace komunistické ideologie do rozhodovacích procesů soudů Knapp uvádí: „*Logická kontrola tedy přes omezenost svých možností je důležitým prostředkem nejen k přesnění statistických údajů, ale může být, jak již uvedeno, dost významným prostředkem kontroly dodržování socialistické zákonnosti. Poněvadž pak logická kontrola, byť zatím nebyla prováděna kybernetickými stroji, nepochybně náleží k celkovému procesu použití kybernetické metody v soudní statistice, lze jistě bez nadsázky říci, že praxe a zkušenosti v justiční statistice ukázaly pozoruhodnou novou stránku použití kybernetických metod v právu a ukázaly zejména i to, že rozvázné jejich použití na vhodném místě může sloužit i velmi důležitým cílům*“

³⁰ Viz tamtéž, str. 20.

³¹ Stejná myšlenka se o čtyřicet let později objevuje důkladně rozpracovaná i v publikacích vedoucích osobností současného práva informačních technologií Lawrence Lessiga či Petera Kleve. Viz Lessig, L. Code V.2. New York: Basic Books, 2006, str. 281 a násl. nebo Kleve, P. De Mulder, R. Cod is Murphy's Law. In Cyberspace 2005. Brno: Masarykova univerzita, 2006, str. 11 a násl.

politickým, jakým je bez jakékoli pochybnosti kontrola zachování socialistické zákonnosti.“

Skutečnost, že aktuálně dostupné technologie a informační metody mohly být nástrojem vyšší kontroly státu nad činností soudů, vedla s postupem času až k vytvoření speciálních ministerských pracovišť, ba celých odborů, jejichž náplní práce byla informatizace justice. Jejich úkolem samozřejmě nebylo pouze kontrolovat soudy při aplikaci socialistické zákonnosti (většina technologií měla hodnotově neutrální instrumentální charakter – viz dále), snaha o ideologickou konzistenci soudní praxe však patřila mezi hlavní hybné síly státního aparátu při podpoře nových technologií. V řadě publikací se tak můžeme setkat s popisem teoretických konstrukcí i praktických metod nasazení informačních technologií při ideologické dezinfekci justičního systému.

Přestože i sám architekt československé právní informatiky od svých původních vizí postupně ustoupil, objevovaly se ještě v půli osmdesátých let publikace připomínající využitelnost právních informačních technologií a informačních metod pro aktivní distribuci komunistické ideologie.

O dvacet let později, než Knapp nastínil vizi automatizované logické kontroly jako metody plnění politického zadání, se tak z úst tehdejší ředitelky Odboru řízení a justiční informatiky Ministerstva spravedlnosti SSR v časopise *Socialistické soudnictvo* dovídáme, že³²: „...sa zabezpečí riešenie a realizácia podsystemu úloh vyplývajúcich z usnesení najvyšších stranických a štátnych orgánov ČSSR a SSR, týkajúcich sa činnosti justice v SSR a vytvorí sa automatizovaný informačný systém spracúvania a vyhodnocovania verbálnych informácií pre potrebu riadiacej činnosti Ministerstva spravodlivosti SSR.“ Pro úplnost je však třeba dodat, že takový systém nebyl naštěstí nikdy plošně zprovozněn.

Jak bylo nastíněno výše, sám Knapp se v pozdějších svých publikacích zaměřil spíše na instrumentální roli informačních technologií a ve své poslední velké monografii věnované informační teorii nazvané „Právo a informace“ se již aktivní roli kybernetických metod při ideologizaci práva věnuje jen minimálně. V řadě otázek dokonce předvádí kopernikovský obrat, když opět s pozoruhodným instinktem naznačuje problémy nasazení informačních technologií. Na negativních příkladech nutně ukazujících na kapitalistické státy tak Knapp ilustruje byrokratizaci a odosobnění automatizovaných právních agend³³, problém ochrany osobnosti a osobních údajů³⁴ nebo problémy kontroly justice exekutivou prostřednictvím kontroly justičních informačních systémů³⁵. Za pozornost v tomto směru opět stojí, že se právní věda začala otázkami ochrany osobních údajů v informačních systémech a dalšími problémy nastíněnými Knappem v roce 1988 zabývat plošně až od poloviny devadesátých let. Nezávislost justičních informačních systémů a nebezpečí narušení principu dělby moci se dokonce v právní vědě začínají diskutovat až nyní téměř po dvaceti letech.

Přestože se Knappův pohled na praktické problémy související s aplikací informačních technologií v právu postupně měnil, jeho základní náhled na kybernetiku a její instrumentální roli zůstal i později nezměněn. Nesouhlasil tak s Wienerem v tom, že organizační roli informace lze obdobně sledovat v přírodních i sociálních systémech a že je tedy na místě hovořit o kybernetice nejen jako o instrumentální disciplíně, ale jako o hodnotově založené

³² Viz Colotková, Z. Rozvoj automatizovanej sústavy justičnej informatiky. *Socialistické soudnictvo*, ročník 37, 1985, číslo 9, str. 1 a násl.

³³ Viz Knapp, V. *Právo a informace*. Praha: Academia, 1988, str. 260.

³⁴ Viz tamtéž, str. 259.

³⁵ Viz tamtéž, str. 242 a násl.

filozofii. V tomto směru neměl Knappův přístup u nás konkurenci a právní informatika se tak od počátku vyvíjela jako univerzálně použitelné instrumentarium. Ojediněným konkurenčním názorem, kterému však Knapp ani ostatní právníci nevěnovali náležitou pozornost, tak byl pouze překlad článku „K niektorým filozofickým otázkám kybernetiky“ publikovaný v časopise Otázky marxistickej filozofie³⁶.

V závěru tohoto článku, jehož autoři se hlásí k původní Wienerovské koncepci kybernetiky, se můžeme dočíst: „*Podľa nášho názoru pokusy obmezit' sféru kybernetiky na technické problémy súvisia aj s nesprávnou informáciou ohľadom úloh a záverov kybernetiky. Neberie se tu do úvahy najmä, že kybernetika sa člení na tri hlavné smery alebo oblasti: teoretickú, technickú a použitú kybernetiku.*

Na druhej strane negatívny postoj k myšlienkám kybernetiky v oblasti biologie a iných špeciálnych vied, ktoré sa považujú za mechanistické pokusy prenášať zákonitosti nižších foriem pohybu na oblasť vyšších foriem pohybu, má svoj metodologický podklad. Tento podklad spočíva v tom, že sa zdorazňujú a absolutizujú kvalitatívne rozdiely medzi formami pohybu hmoty a podceňuje sa materiálna jednota sveta. Takéto názory sú veľmi blízke metafyzickým koncepciám o hard and fast lines medzi rozličnými oblasťmi skutočnosti, ktoré boli práve také charakteristické pre prekonaný mechanicizmus.“

7. Právní informatika a instrumentální využití informačních technologií – Knapp sedmdesátých a osmdesátých let

Namísto řešení úlohy právní kybernetiky respektive právní informatiky v procesu postupné primitivizace československého práva se pozdější teorie i aplikovaná právní věda zaměřila spíše na vývoj právních informačních systémů a systémů právní statistiky. Místo ideologie se tedy do informační teorie práva začal s mladými právními vědci a rovněž díky Knappově postupnému obratu dostávat spíše pragmatismus a ekonomické myšlení. Komunistická právní informatika tak ustoupila od nereálných logicizujících vizí a soustředila se na vývoj informačního servisu pro zefektivnění procesů autoritativní aplikace práva – od poloviny sedmdesátých let se tedy až na výjimky (viz výše) stala specifickou aplikovanou informatickou disciplínou, jejíž materií je sice právo, avšak jeho kvalita je pro ni už zcela irelevantní.

Od poloviny sedmdesátých let se setkáváme s řadou často špičkových publikací rozebírajících jednotlivé aspekty nasazení informačních technologií jako asistence právních procesů. Aplikace právních informačních metod se přitom neomezuje jen na legislativu³⁷ a justiční aplikace, ale specifická pozornost je věnována i obchodní³⁸ či obecně podnikové praxi³⁹. Zajímavá je přitom opět postupná pragmatická tendence upouštět od původních striktních ideových požadavků na primitivizaci práva prostřednictvím jednoduché zákonnosti a naopak rozšíření oboru právních informačních systémů o materii judikatury nebo o doktrinální publikace.

³⁶ Viz Stoljarov, V., Kannegiesser, K. H. K niektorým filozofickým otázkám kybernetiky. Otázky marxistickej filozofie, ročník 18, číslo 1, str. 57.

³⁷ Srov. např. Cejpek, J. Automatizované vyhledávání informací z českých a slovenských textů právních dokumentů. Právník, ročník 120, 1981, str. 360 a násl.

³⁸ Viz např. Bejček, J. O právních otázkách řízení hospodářství pomocí výpočetní techniky. Právník, ročník 122, 1983, str. 823 a násl.

³⁹ Viz např. Bublávková, J. Automatizovaný systém pracovnoprávních informací a možnosti jeho využitia v právnej teórii a praxi. Právník, ročník 123, 1984, str. 450 a násl.

Od půle osmdesátých let se s masovým příchodem prvních mikropočítačů informační teorie práva až na výjimky definitivně přesouvá z filozofické či ideologické roviny k praktické každodenní aplikaci. Úsilí právních informatiků se tedy namísto ideových základů orientuje už plně na řešení partikulárních problémů souvisejících s nasazením informačních technologií, a to především v hospodářském právu. Dochází tak k vývoji prakticky použitelných právních informačních systémů a systémů pro statistické zpracování právních dat bez reflexe příslušné právní materie.

V této době se poprvé setkáváme rovněž se zcela novou nespécifickou právní disciplínou, kterou je právo informačních technologií. Díky Viktoru Knappovi byla i v tomto případě česká právní věda mezi prvními, které zachytily nástup této nové právní problematiky⁴⁰. Tehdejší perspektivní právně-vědecké kádry obeznámené s vývojem v oboru informačních technologií se však orientovaly spíše na řešení technických právně-informatických otázek a ani sám Knapp se novému oboru práva informačních a komunikačních technologií už nijak zvlášť nevěnoval.

8. Závěrem namísto smíření

Výše uvedené může zapůsobit jako smířlivý konec a posloužit i k morálnímu odůvodnění téměř bezvýjimečné personální i obsahové kontinuity dalšího vývoje právní informatiky, k němuž u nás po sametové revoluci došlo. Na první pohled to totiž vypadá, jakoby informační teorie práva začala pokusem o nahrazení ze zásady politicky nespolehlivého právníka dokonale naprogramovaným (roz. uvědomělým) strojem, aby později došla k závěru, že bude lépe namísto fantazírování následovat technický vývoj a ideologii nahradit univerzálně použitelným instrumentáři.

Díváme-li se obecně na československé právo (nikoli na právní informatiku) optikou informační teorie, můžeme opravdu dospět k závěru, že zde k ideovému vývoji skutečně došlo a že tedy určitá míra kontinuity může být na místě⁴¹. Původní poválečné komunistické pojetí práva bylo totiž založeno na kritice meziválečného formalismu a pozitivistického konceptu zákonitosti následované požadavkem materiálního lidově-demokratického appendixu zákona⁴². Tuto ideologii pak vystřídala komunistická zákonitost s ambicí jednoduchosti (této koncepci jsme se podrobně věnovali výše) a s utopickou vizí postupného zjednodušení práva až k jeho naprostému vymizení, aby se nakonec právní teorie fakticky rozpustila do až americky pragmatického řešení partikulárních právních problémů především hospodářského charakteru.

Na rozdíl od obecného vývoje našeho právního systému, který jsme tu právě trestuhodně shrnuli do jednoho odstavce, má však právní informatika smůlu v tom, že referenční hledisko zde stojí stále ještě o řád výš než její měníci se objekt každodenního zájmu. Její konečnou bezhodnotovost a službu autoritářskému režimu tedy v tomto případě nelze omlouvat tím, že nakonec tak nějak sama od sebe dostala rozum⁴³. Nemá být tudíž předmětem pranýřování její

---

⁴⁰ Na rozdíl od německé doktríny prosazoval Knapp již od počátku metodologické oddělení práva informačních a komunikačních technologií, jako hmotněprávního oboru, od technické právní informatiky. V úvodu *Práva a informace* tak píše: „Oba tyto problémové okruhy spolu těsně souvisejí a zčásti se prolínají (např. lze hovořit o právních aspektech provozování automatizovaných systémů právních informací), ale svými předměty se přece jen dosti výrazně odlišují a není vhodné je směřovat“.

⁴¹ Diskusi vhodnosti personální a obsahové kontinuity komunistického práva provádí na jiném místě této publikace Pavel Molek.

⁴² V roce 1949 se tak například dočítáme, že „Logický výklad znamená: 1) výklad zákona v duchu lidově demokratického zřízení, 2) výklad zákona ve smyslu cílů, které mu lidově demokratické zřízení dává.“ – viz Boura, F. K otázce výkladu zákonů. *Právník, ročník 88, 1949, str. 297.*

⁴³ Naproti tomu technickým disciplinám nebo například populární hudbě lze bezhodnotovost v tomto směru jen těžko vyčítat.

výstup (ten konečně prošel korekcí a těžko k jeho závěrečné podobě něco namítat), ale sama skutečnost, že na bezhodnotovosti a instrumentálnosti založila tato disciplína od počátku svoji existenci.

Původní Knappova vize kybernetických metod jako nástroje regulace použitelného univerzálně pro právo či pro jiný normativní systém totiž ve skutečnosti žádnou změnou neprošla. Přestože lze pochybovat o tom, že měl akademik Knapp její instrumentálnost původně na mysli jako její základní teleologii, nesla s sebou tato disciplína svoji univerzálnost a je třeba říci, že ji nese dál. Právě z tohoto důvodu si pak právní informatika a její představitelé možná ještě více než jiné právní obory zaslouží morální odsouzení.

Na závěr tohoto krátkého ohlédnutí za příběhem československé informační teorie práva se tedy dostáváme zpět ke kořenům kybernetiky. Díky bouřlivému rozvoji jejich derivátů v průběhu uplynulých šedesáti let se právníkům dostaly do rukou mocné regulační nástroje, jejichž prostřednictvím lze přímo a efektivně ovlivňovat a kontrolovat lidské chování. Jedině právníci obeznámení i s významem informace a potenciálem informačních technologií jsou přitom schopni odhalit skutečnou sílu jednotlivých právních informačních nástrojů a následně konfrontovat možnosti jejich použití s přirozenou náturou informace, která jim dala vzniknout⁴⁴. Jedině právníci respektive právníci-informatici tak jsou s to posoudit, do jaké míry reflektuje ta která technologie či metoda přirozené kvality informace a základní (princiální) požadavky života jako takového. Představitelé právní informatiky jsou tedy zodpovědní nejen za vývoj univerzálních informačních nástrojů práva, ale nesou spoluodpovědnost i za konkrétní konečné výsledky jejich aplikace, které jsou jako jediné schopni a tím i povinni předvídat a *a priori* kriticky hodnotit.

Proti příkrému odsouzení právních informatiků můžeme postavit námitku, že totiž i sama kybernetika není hodnotově orientována a má tedy rovněž instrumentální charakter. Opak je však pravdou, neboť základem kybernetiky je právě pochopení výše nastíněné natyry informace jako nositele života. Příkladem kritické reflexe, k níž však naše právní informatika nikdy nepřistoupila, mohou být třeba Asimovy zákony robotiky⁴⁵:

- 1) *Robot nesmí ublížit člověku nebo svou nečinností dopustit, aby mu bylo ublíženo.*
- 2) *Robot musí poslechnout člověka, kromě případů, kdy je to v rozporu s prvním zákonem.*
- 3) *Robot se musí chránit před poškozením, kromě případů, kdy je to v rozporu s prvním nebo druhým zákonem.*

K nim pak ještě přibyl nultý zákon: Robot nesmí ublížit lidstvu nebo svou nečinností dopustit, aby mu bylo ublíženo.

Jak můžeme vidět, je tedy konečná kritika hodnotové neutrality právní informatiky zcela na místě. Aniž bychom měli ambice činit zde nějaké věčné či všeobjímající soudy, dovolíme si přesto závěrem opatrně konstatovat, že právní informatika může být dokonce příkladem toho, že právo vlastně nemá bezhodnotových oborů. Zatímco roboti mají v sobě zakódovanou úctu k životu a absolventi technických oborů vedle standardní akademické přísahy skládají ještě slib nezneužít svých vědomostí a schopností proti lidstvu, mohou se právníci vládnoucí silou, s níž se uměle ovládané přírodní síly nemohou rovnat, paradoxně stále ještě schovávat za

⁴⁴ Příkladem takové kritické konfrontace může být třeba snad až příliš pesimistické pojednání Jamese Boylea o totální cenzuře, transgenickém otroctví a sebereflexi umělé inteligence – viz Boyle, J. *Shamans, Software & Spleens*. Cambridge: Harvard University Press, 1996, str. 144 a násl.

⁴⁵ Pro právníka jsou následující imperativy sice jen prázdnými formullemi, které se akorát hodí do prostředí, kde vznikly, tj. do literatury sci-fi – ukazují však na reálnou kritickou filozofickou reflexi kybernetické technologie. Můžeme je nalézt například zde: Asimov, I. I. *Robot*. Oxford: Oxford University Press, 2000. I v češtině byly Asimovy povídky vydány hned několikrát – poslední vydání viz Asimov, I. *Já, robot*. Praha: Triton, 2004.

bezhodnotový charakter některých svých disciplin. Odsouzení pokusů o instrumentalizaci práva a jeho oborů tedy nemusí zasáhnout jen právní informatiku, ale dopadá i na ostatní právní disciplíny, jimž je kritická a hodnotově orientovaná sebereflexe stále ještě cizí.